

ZENE A HITOKTATÁSBAN

„Luther a zenének és az éneklésnek különösen nagy jelentőséget tulajdonított.”

Luther a zenének és az éneklésnek különösen nagy jelentőséget tulajdonított mind az egyéni, mind a közösségi hitéletben. Alapkövetelménynek tekintette, hogy a lelkészek és hitoktatók tudjanak és szeressenek énekelni. A reformáció 500. éves évfordulójára készülve fontos újra gondolnunk az egyházzene helyét és szerepét egyházunkban, kisebb-nagyobb közösségeinkben, családi és egyéni hitéletünkben. A kérdés fontosságát érezzük, mégis sok a tanácstalanság, mikor és mit énekeljünk, zenéljünk. Különösen is igaz ez a hitoktatásban. Mit tanítsunk? Hogyan tanítsunk? Milyen szerepet kaphat a zene, a népzene és az egyházzene az oktatásban, s hogyan viszonyulnak egymáshoz?

Bevezetesként elmondható, mindannyian szembesülünk a mai korban az éneklés visszaszorulásával. Átalakultak a szabadidős tevékenységek, hatalmas a kínálat programokban. A hanghordozók megjelenése, elterjedése nyomán az egyéni zenei tevékenység háttérbe szorul. Az ének-zene tanítás, mely nagy múltra tekint vissza hazánkban, ma már szinte csak a szép emlékekből él. Elég arra gondolnunk, míg a 70-es években minden iskolának volt énekkara, ez ma már inkább kivételes eset. Volt közös, általánosan ismert énekkincs, ma ez a tapasztalatok alapján még az egyházi énekkincs esetében sincs így. Egyértelmű elszegényedéshez vezet, hogy bár „mindig minden szól”, a „neméneklés” jelenség, s ez független attól, hogy milyen énekről van szó. A zenei „nyelv” átalakult, nincs stabil zenei anyanyelv, s így egyházzenei anyanyelv sem igen. A folyamat még nem zárult le, így nagy szükség van átgondolt, felelős oktatásra és nevelésre. Legyen hittanóráinknak is fontos, mi több nélkülözhetetlen része az éneklés, a zene.

Az evangélikus gyakorlatban, kiemelten a hitoktatásban nem könnyíti a lelkészek, egyházzeneszek, hitoktatók helyzetét, hogy többnyire kis létszámú csoportokkal foglalkoznak, valamint igen ritka esetben építhetnek az otthonról hozott alapokra. Iskola és templom, oktatás és Istentisztelet kapcsolatán, reménybeli egységén még sokat kell dolgozni. Évszázados örökségünk, csodálatos korálkincsünk énekeltetésekor, tanításakor is az „idegen” befogadásáról kell beszélnünk, melyhez sokszor az ehhez szükséges „nyitottság” is hiányzik. A komplexitás, a beágyazottság megteremtése komoly feladat, elérendő cél.

Új és még újabb zenei irányzatok kértek bebocsátást az egyház életébe, mindennapjaiba, számtalan kimondott, vagy ki nem mondott vitát generálva. A mai korban a zene iparaggá vált, s „demokratizálódott” különösen is az internet használat általános és széles körű elterjedésével. A video megosztók pl. Youtube megjelenésével mindig, mindenki mindent hallgathat. Jól képzett pedagógus, lelkész számára ez nagy ajándék, segítség a készülésben! Másrészt a zenei dömpingben való tájékozódás és eligazodás nagy feladat, hiszen számtalan lehetőség közül kell kiválasztani az igazán értékes, és az óra jellegéhez, karakteréhez legmegfelelőbb anyagokat, felvételeket. Oktatásunk nem lehet meg a kodályi alapelv nélkül: „*A gyermeknek a legjobb éppen csak elég jó.*” Ezt a szellemi és lelki igényességet pedig miért ne terjesztenénk ki más közösségeinkre, gyülekezeteinkre?

Szűcs Ferenc egy 2001-es tanulmányában „kulturális globalizációról” beszél: „... ezzel a valósággal kell számolnunk, amikor az evangélium és a kultúra hazai kapcsolatáról bármit is mondunk. Ebből azonban nem következhet az örökséget olcsón feladó rezignáció. Újra megnyílt iskoláinknak tudatosan fel kell vállalniuk ennek az elfelejtett anyanyelvnek a felfedezését és megszerettetését.”

Sorai 2015-ben is érvényesek, bár 2001 óta ismét nagyot változott a világ. Olyan új lehetőségekkel számolhatunk, mint a felmenő rendszerben bevezetésre kerülő kötelező hittan(/erkölcstan) oktatás.

A lelkész, egyházzeneész, hitoktató feladata sokrétű, felelőssége nagy.

A gyermekek és fiatalok megértéséhez és megszólításához általános ismeretekkel kell rendelkeznie az érintettek zenei világát illetően; lehetőség szerint minél tágabb zenei, zenepedagógiai, illetve egyházzenei ismeretekkel kell(ene) rendelkeznie; erősítenie kell a „templom és iskola” kapcsolatát, felismerve, segítve, mindenkor fontosnak tartva a zene és éneklés hitéleti szerepét és funkcióját.

Az alábbi sorokkal pár kiindulási pontot szeretnék meghatározni, konkrét példákon keresztül. Célom iránymutatás, mindegyik példa szabadon átalakítható, formálható, tovább gondolható.

A zene és ezen belül az egyházzene a hittanórákon változatos formában jelenhet meg:

- a.) **Meditáció**
- b.) **Zenélés-éneklés**
- c.) **Elemzés zenehallgatással**
- d.) **Biblia és művészetek**
- e.) **Kreatív foglalkozás**

Az alábbiakban ötleteket találunk a megvalósításhoz.

a.) Meditáció

Ádventi időszakra, elcsendesedére, belső béke megteremtésére ajánlott ének és annak feldolgozása: „Az én csillagom”, EÉ 361. *Szép, fényes Hajnalcsillagom*. A dallam halkán, kíséret nélkül, unisono szól. Összekapcsolható az ének megtanításával. A tanulását könnyíti, hogy bár hosszabb terjedelmű énekről van szó, rövid, egyszerű, ismétlődő sorokra tagolható.

Nyugodtan ülsz egy széken.
A talpaid a földet érintik.
Becsukod a szemedet. Este van.

A nap lemegy. Besötétedik. Éjszaka van.
Nincs egyetlen felhő sem az égen.
A Hold fénye ezen az éjszakán nem erős.
A csillagok fényleni kezdenek.
Egyre világosabbá lesznek.

Ilyen tiszta éjszakán jól látod a csillagokat.
A sok csillag közül felfedezel egyet, mely számodra különlegesen szép.
Ez a Te csillagod. Csak neked világít.
A fénye egyre világosabb lesz. A csillag egyre közelebb jön hozzád.
Most pont feletted áll. Lágyan érzed arcodon a csillag fényét megpihenni.
Halkan beszél hozzád. Te hallgatod.

(Rövid csend)

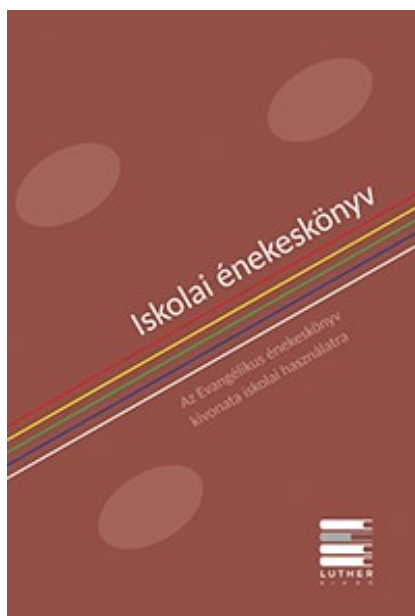
Elbúcsúzol a csillagodtól.
Elbúcsúzol az égen látható többi csillagtól is.
Bemész egy házba, ahol a világítás háttérbe szorítja a kinti csillagok fényét.

Kinyitod a szemedet.

„Időmobil” Óra elején leültetjük a gyerekeket, s megkérjük őket, hogy kényelmesen, „lazán” helyezkedjenek el, szemüket csukják be. A lelkész-hitoktató keleti zenét indít el. Nyugodt hangon, lassan leírja az osztálytermet, majd elindul az utazás Jézus világába, a Szentföld valamely részébe. A leírás után egy történetet mond el, majd az „Időmobil” visszatér az osztályterembe. A zene lehalkul, a diákok kinyitják a szemüket. Megbeszélik az „utazás” élményeit és a Jézus történetet.

b.) Zenélés-éneklés

Gyülekezeti énekeink a hittanórákon: A hittanórák zenei anyagának összeállításakor a lelkész, hitoktató elsődleges segédanyaga természetesen az énekeskönyv. Páratlanul gazdag kincset, sokrétű gyűjteményt tartunk a kezünkben. Az eligazodást megkönnyítendő, s figyelembe véve az iskolás korosztály várható zenei képességeit a MEE Zenei Bizottsága Iskolai énekeskönyvet készített Bence Gábor pedagógus, egyházzeneész vezetésével.

Bencze Gábor és az Iskolai énekeskönyv

„Evangélikusságunknak büszkesége és öröme, hogy zeneileg különlegesen értékes énekkincs birtokosa. Énekeink hozzá tartoznak identitásunkhoz, a korálkincs elhanyagolásával sajátos felekezeti tanításunkat gyengítenénk. A koráléneklésen felnövekedett nemzedékek egybehangzóan számolnak be arról, mennyi tartást, vigaszt, bátorítást és tiszta tanítást kaptak énekeinken keresztül. Az információt hordozó szövegek mellett maguk a nemesen megformált dallamok alakítják az éneklők lelkét, rendezettségük átjárhatja a teljes személyiséget, igényességet és a kiegyensúlyozottságra való vágyódást hozva magukkal.” (Részlet az előszóból)

Trajtler Gábor (1929) orgonaművész-tanár
(Déli Evangélikus Egyházkerület-Magyarországi Evangélikus Egyház)

Remény szerint ez a kiadás bekerül a hivatalos tankönyvcsomagba, s országosan elér minden evangélikus iskolában tanuló, vagy evangélikus hittan oktatásban más iskolákban érintett diákot. A válogatás alapját a Trajtler Gábor zeneigazgató által választott 60 alapének képezi, amely mind az Evangélikus Hittudományi Egyetem, mind a MEE Kántorképző Intézetének immár hosszú múltra visszatekintő közös tananyaga. A további énekek válogatásának legfontosabb szempontja az volt,

hogy a teljes liturgikus évet lefedjék az énekek, kettős rendszerben: minden hónapra havi éneket, illetve minden hétre heti éneket javasolva. Szisztematikus használatával, s a megfelelő és szükséges gyakori ismétléssel a diákság 6 esztendő alatt sajátíthatja el az énekanyagot.

A nem hivatásos egyházzeneészek, zenepedagógusok leggyakoribb kérdése: Hogyan tanítsunk énekeket?

Ha a lelkész, egyházzeneész, hitoktató éneket tanít, történhet a daltanítás hallás után, vagy „jelrendszerről”, azaz betűkotta, vagy kotta alapján. A hitoktatásban, de a gyülekezeti munka egyéb területein is elsősorban a hallás utáni daltanítást (énekkarban: szólamtanítást) használjuk, még akkor is, ha a gyermekek, gyülekezeti tagok kezében kotta, énekeskönyv van.

Az 1983-as énekeskönyv szerkesztői minden ének kezdőhangja fölé szolmizációs kezdőhangot is megadtak, abból indulva ki, hogy ez sokakat segíthet a kottaolvasásban. A mai gyakorlatot tekintve azonban a mai lelkész, egyházzeneész, hitoktató nem indulhat ki abból, hogy a szolmizáció segítség. Így a hallás utáni daltanításra még nagyobb hangsúly helyeződött, ezért is kiemelten fontos a helyes módszer, a módszertani lépések elsajátítása. Másrészt a hitoktatói és egyéb gyülekezeti munka nem professzionális zenei munka, annak ellenére sem, hogy igényességében, ha más oldalról közelítve, de mindenképpen szeretné elérni azt.

A hallás utáni daltanítás a tanulás ősi, természetes módja, ami utánzással, mechanikus bevésséssel történik, semmiféle meglévő ismeret nem szükséges hozzá. (Évszázadokig a hagyományozás egyetlen módja, még a kottairás megjelenése után is. Másrészt a néphagyomány egyetlen forrása, egészen a 20. századig.)

A hallás utáni daltanítás egyben zenei élményt ad és zenei készségeket is fejleszt, mint éneklési készség, zenei hallás, memória.

Három fő lépése a megtapasztalás, reprodukálás és gyakorlás.

Zenei szempontrendszer szerint minden ének megtanulásával fejlődik a kreativitás, a forma- és ritmuskészség, a mozgáskoordináció, a közösségi szellem, összehangoltság, kialakítható vele az értékrend és az igényesség. Hitéleti szempontrendszer szerint is az előzőekkel egységben sorrendben visszafelé haladva minden egyes lépéssel egyet érthetünk, első helyre helyezve azonban hitünk megélésének egyéni és közösségi alapvető formáját.

A hallás utáni daltanítás zenei módszertan szerinti három formája

- *globális*

- *analizáló-szintetizáló (részekre bontással)*

- *hallás után tudatosított memorizálás*

Hitoktatásban és gyülekezeti munkában ezek közül értelemszerűen elsősorban az analizáló-szintetizáló módszer kerülhet alkalmazásra, illetve rövid dalok, énekek esetén a globális módszer.

A *globális módszer* használatának esetén (pl. Mozgásos énekek) a lelkész, egyházzeneész, hitoktató többször éneklí a dalt, éneket, s a gyermekek folyamatosan kapcsolódnak be az éneklésbe. (Szükség esetén a zenei módszertant használva a lelkész, egyházzeneész, hitoktató dallamrajzzal segítheti a memorizálást. Mozgásos énekek tanulásakor elképzelhető, de nem szükségszerű a dallam külön

tanítása, tanulása, sőt a hitoktatásban és gyülekezeti munkában inkább különleges esetnek számít.

A hibajavítás a zenei módszertanhoz igazodva történik. Első lépésben a lehetséges okok feltárásával: figyelmetlenség, dallamrészlet nehézsége, hasonló dal, ének zavaró hatása. Ez után kiemeljük a hibás részletet, tudatosítjuk helyét, bemutatjuk néhányszor helyesen (dallamrajz segíthet), gyakoroltatjuk.

Gyakorláshoz bonthatjuk a csoportot, lehetőséget adhatunk egyéni megszólalásokhoz – hitoktatói, gyülekezeti gyakorlatban ritkábban fordul elő.

Az *analizáló-szintetizáló* módszert a hosszabb terjedelmű, ritmusban, dallamban és szövegtartalomban összetettebb dallamok megtanításakor alkalmazzuk.

Első lépése a bemutató, megfelelő megfigyelési szempontok megadásával. Ezt a részt a szövegtartalom megbeszélése; az ének eredetének (szöveg és dallam), illetve történetének (himnológiai adatok), egyéb vonatkozások pl. Liturgikus funkció ismertetése zárhatja.

Második lépés a részekre bontás, ami a zenei anyag struktúrája, nehézsége alapján történik. A lelkész, egyházzenei vezető, hitoktató bemutatja a részeket (dallamrajz segíthet), a gyerekek vagy gyülekezet visszaéneklie, megismétli ezt. Bár a zenei módszertan a megismétléskor egyértelműen utal arra, hogy a tanító személy maga ne énekeljen ebben a fázisban, a hitoktatásban és gyülekezeti munkában eltekinthetünk ettől.

Harmadik lépés a részek összekapcsolása, gyakorlás és ellenőrzés.

Negyedik lépés a dal, ének előadásának gyakorlása, zenei kidolgozása. Részei az újbóli, élményszerű bemutatás; az előadás megfigyelése megadott szempontok szerint; a megfigyelt megbeszélése és megvalósítása; gyakorlás – a motiváltság folyamatos fenntartásával.

Többversszakos énekek esetén a további versszakoknál nagyobb egységeket mutatunk be, illetve a tanulók, gyülekezet nézi a szöveget.

A sikeres dal-, énektanítás feltétele a valóban élményszerű bemutatás, a megfelelő hangmagasság és tempó megválasztása. Kritériumai közé tartozik, hogy jól és hibátlanul sikerült e elsajátítani a dalt vagy éneket, megszerették e, kedvel éneklie e?

A lelkész, egyházzenei vezető, hitoktató felkészülésének fontos pontjai:

- Tudja hibátlanul, lehetőleg kotta nélkül is előadni a tanítandó dallamot a gyermekeknek, gyülekezetnek legmegfelelőbb hangmagasságban!
- Tudja megadni a kezdőhangot hangvilláról vagy furulyáról, gitárral, vagy billentyűs hangszerrel. A bemutatás során emlékezzen a kezdőhangra, a tonálisra.
- Tudja a sorokat elkezdni, és a dal bármely belső motívumát felidézni a folyamatból kiragadva, de a tonalitást megtartva
- Vegye észre a hibákat, tudja azok okát, és hangjával tudjon javítani! Ha kell, rövid magyarázattal, hasonlattal, utalással segítsen
- Készüljön fel a dallam hibalehetőségeire, nehézségeire, és próbálja megelőzni a hibákat.
- Tudja elemezni a dalt formai szempontból.
- Ismerje és tudja megmagyarázni a szövegben előforduló, de a gyerekek számára ismeretlen kifejezéseket.

- Tervezze meg a dal zenei kidolgozását a dal karakterének megfelelően, amelynek szempontjai: tempó, előadási mód, tagolás, levegőbeosztás, szöveg-dallamhangsúlyozás, dinamika, a zenei folyamat megvalósulása.
- Éléményszerűen, pergően vezesse az énektanulást.

c.) Elemzés zenehallgatással

Bibliai történetek a zeneirodalomban

Ajánlott korosztály: felső tagozat, elsősorban 7-8. osztály, illetve gimnázium. Bevezetesként foglalkozhatunk az oratórium műfajának kialakulásával, a műfaj kimagasló mestereivel, pl. Händel; oratórium és passió kapcsolatával, stb. A drámai cselekmény és annak zenei feldolgozása jól érthető zenei elemeket használ, hitoktatáshoz nagyszerűen kapcsolható.

J. S. Bach János passiójának kisebb-nagyobb egységekre tagolt tanítása a böjti időszakban az ismeret átadáson túl a lelki elmélyülés fontos eszköze lehet.

E tanulmányban hadd hozzak más példát is. Felix Mendelssohn Bartholdy Elias oratóriumát 1846-ban mutatták be. Szövegét Mendelssohn az Ószövetség alapján maga állította össze. Szemelvényként a 8. ária és duett, valamint 9. kórus tételt választottam.

A 8. tétel 1Kir 17, 17-24 alapján készült:

Történt ezek után, hogy megbetegedett az asszony, a ház úrnőjének a fia, és betegsége olyan súlyossá vált, hogy már nem is lélegzett. Az asszony így szólt Illéshez: Mi bajod van velem, Isten embere? Azért jöttél hozzám, hogy emlékeztess bűnömre, és megöld a fiamat? Ő ezt mondta neki: Add ide a fiadat! És kivette az öléből, felvitte a felső szobába, ahol lakott, és az ágyra fektette. Majd az Úrhoz kiáltott, és ezt mondta: Istenem, Uram! Még bajt is hozol erre az özvegyre, akinek én a vendége vagyok, és megölnöd a fiát?! Azután háromszor ráborult a gyermekre, és így kiáltott az Úrhoz: Istenem, Uram! Térjen vissza a lélek ebbe a gyermekbe! Az Úr meghallgatta Illés szavát, a lélek pedig visszatért a gyermekbe, és az föléledt. Illés ekkor fogta a gyermeket, levitte a felső szobából a házba, odaadta az anyjának, és ezt mondta Illés: Nézd, él a fiad! Az asszony így felelt Illésnek: Most már tudom, hogy te Isten embere vagy, és hogy igaz a te szádban az Úr igéje!

Feladatok:

- a. a bibliai szakasz felolvasása, megbeszélése
- b. a bibliai történet megjelenítése szavak nélkül, csak mozgással. Előkészítésként fontos tartalmi elemek összegyűjtése: vádaskodás, segítség kérés, imádság, Isten irgalmassága, a csoda megtörténte, az asszony hálája c. A recitativo és duett német szövegének és fordításának kiosztása, olvasása, megbeszélése, összevetése a bibliai történettel
- d. a tétel meghallgatása. e. Milyen zenei eszközöket használ a szerző a történet tartalmi elemeinek megjelenítéséhez: dallamvonal, ritmus, lüktetés (esetleg hangnemi vonatkozások)
- f. A történet lezárásaként az oratóriumban a drámai cselekményt lekerekítő, arra reflektáló nagy hálaadó kórustételt találunk. Ismertessük meg a szöveget fordításban, hallgassuk meg a tételt. A tétel lezárása jellegzetes mendelssohni zárás, folyamatosan halkuló, lekerekedő, ehhez járul a dallamhangszerek magasra törő, szinte „elillanó” zenei motívuma.

Keressünk más bibliai történeteket a csodálatos gyógyulásra: Lk 7, 11-17; Mk 5,21-43; ApCsel 20, 7-12

Keressünk zenei feldolgozásokat, énekeskönyvi énekeket, melyek a „csodálatos gyógyulás” témáját dolgozzák fel.

d.) A Biblia és a művészetek kapcsolata

Bibliai történetek tanítását kiegészíthetik kreatív foglalkozások, feldolgozási módszerek. A művészetek eszközeivel saját élményeket szerezhettek a gyerekek például Dávid és Góliát történetén, drámai küzdelmén keresztül az erőviszonyok megfordításának lehetőségéről, a látszatra gyengébbek esélyeinek újraéléséről.

A bibliai történetek felolvasásához és megbeszéléséhez kapcsolódó művészi feldolgozás feltételei, hogy a gyermek kedvvel vegyen részt a készségfejlesztő gyakorlatokon, közös dramatizálásban, a vizuális megjelenítés játékos feladataiban, az elemző beszélgetésekben. A foglalkozásokon keresztül fejlődik a tárgyak, jelenségek, folyamatok felismerésének és megragadásának, megjelenítésének képessége. Ajánlott művek: Óriások és törpék a meseirodalomban; hangszerek családjának „törpéi” és „óriásai”; hangkarakterek; Kicsi vagyok én c. magyar népdal; Michelangelo és Bernini Dávid szobra; kunyhó és felhőkarcoló, stb.

A kreatív feldolgozás lehetőségei: Gyűszűbáb és óriásmaszk készítése, majd a történet megelevenítése; drámai tárgyjáték improvizációk, „kicsik” és „nagyok”; Dávid és Góliát küzdelme – zenei improvizáció egyszerű hangszerekkel; rajzok, élményrajzok készítése a „kicsi” és „nagy” méretellentét megjelenítésével.

A kereszténység legnagyobb ünnepei, Húsvét, Karácsony, Pünkösöd a különböző művészeti ágakban kimeríthetetlen ihletforrások lehetnek a hittanórák anyagának is. Ünnepek és ünneplés, szokások, népszokások, hagyományok, népzene, népzene és egyházzene találkozási pontjai, felekezeti jellegzetességek a különböző népek és nemzetiségek együttélése a magyar évszázadokban mind őseink megélt hitének letéteményesei. Az éltető hagyomány továbbadása örömteli kötelezettség kell legyen.

e.) Kreatív foglalkozás

Különösen a kisgyermek, 4 és 8 év közötti korosztály szeret hangszereket kipróbálni, ritmushangszerekkel játszani, különféle hangokat, zörejeket, ritmusokat maguk előállítani. A bibliai történetekkel való első ismerkedés folyamatában így a zenei kreatív foglalkozás fontos szerepet játszhat. Sok helyen lehet napjainkban különféle kis hangszereket, hangkeltő eszközöket vásárolni, de természetesen a foglalkozás része lehet egy-egy saját „hangszer” elkészítése is. (Dióhéjból kasztanyetta, sajtos dobozból tamburin, stb.)

A foglalkozás elején ismertessük meg a gyermekekkel a bibliai történetet, beszéljük meg, dolgozzuk fel azt. Ezután kerülhet sor a hangszerek kiválasztására. A lelkész, egyházzenei vezető, hitoktató előkészítette a szóba jöhető hangszereket. Hogy hangzik egy nagy folyó? Milyen hang illik a szomorúsághoz, nagy örömhöz? Milyen az éneklő angyalok hangja, s milyen az égen megálló csillag hangja? Így módon lesz a bibliai történet hangzó történet. „Előadásakor” fontos a szünetekre is figyelni, hogy az egymás után megszólaló hangszerek hangja jól elkülöníthető legyen, ne zavarja egymást.

A kreatív foglalkozások körébe tartoznak a *táncok* és egyéb *mozgásos* énekek is.

Laudate Dominum (Taizé)

Körben állunk.

Laudate:
három lépés a kör közepe felé

Dominum:
felemelt karokkal, három lépéssel balra kezdve megfordulunk a saját tengelyünk körül

Laudate:
három lépés visszafelé – leeresztjük karjainkat

Dominum:
egyhelyben állva, fejünket, tekintetünket az égre fordítva

omnes:
oldalra nyújtott jobb karunkkal átnyúlunk szomszédunkon

gentes:
oldalra nyújtott bal karunkkal átnyúlunk szomszédunkon
(e két lépéssel összefonjuk karjainkat)

Alleluja:
összefont karjainkkal jobbra, majd balra dőlünk

Laudate Dominum:
még mindig összefont karokkal három lépés a kör közepe felé

Laudate Dominum:
három lépés vissza, majd megállás

omnes gentes:
jobbra majd balra dőlés

Alleluja:
elengedjük egymás kezét, jobbra kezdve mindenki három lépésben megfordul a tengelye körül

Felhasznált irodalom:

Kalevi Tamminen – Laulikki Vesa – Markku Pyysiäinen: Hogyan tanítsunk hittant?

Vallásdidaktika. Evangélikus Sajtóosztály Budapest, 2001

Trencsényi László: Művészetpedagógia – elmélet, tanterv, módszer Okker Kiadó, Budapest, 2000

Jelenti magát Jézus – Válogatás a magyar népzene keresztény szellemiségű anyagából,

Szerkesztette: Joób Árpád, Luther Kiadó, Budapest 2009

Psalmen, Arbeitshilfen zum Katholischen, Reformierten und Christkatholischen Gesangbuch der Schweiz, Verlag Cavelti AG Gossau- Friedrich Reinhardt Verlag Basel – Theologischer Verlag Zürich, 2000

Szűcs Ferenc: Magyar önazonosságunk, avagy az evangélium inkulturációja és a szekularizáció az ezredforduló Magyarországon, *Református Egyház*, 2001/3. 63-65. o.

Iskolai énekeskönyv, Az Evangélikus énekeskönyv kivonata iskolai használatra, Próba Kiadás, Luther Kiadó, 2014

Jézust áldja énekünk, Gyermekénekek óvodásoknak, Református Pedagógiai Intézet, Budapest 2003.

Musik in Schule und Gemeinde – Grundlagen, Methoden, Ideen, Calver Verlag Stuttgart, 2006

Dr. Kinczler Zsuzsanna a Károli Gáspár Református Egyetem Tanítóképző Főiskolai Kar ének-zenetanára